

Quins peixos va pintar Anglada-Camarasa?

Manuel Pijoan Rotgé

Zoòleg. manuel@pijoan.es

Resum

Després d'un breu esment dels pocs artistes plàstics que van pintar o teixir els paisatges submarins o els seus habitants —Seligman, Matisse, Laban, Laura, etc.— i de les seves obres sobre aquests temes, passo a analitzar les obres de temàtica submarina d'Hermen Anglada-Camarasa, el pintor de renom internacional que més profusament va tractar el tema dels animals marins i del seu entorn subaquàtic. Aquest artista català va pintar o dibuixar els seus paisatges submarins amb prou realisme —i, alhora, amb un gran mestratge i un enorme sentit del color— per poder reconèixer a quines espècies pertanyen la majoria dels animals que els poblen. Entre ells hi ha daurades, verades, rascasses, peixos de Sant Pere, garotes de roca... El pintor va representar tots aquests animals amb molt rigor i amb una eficàcia que denota el gran coneixement que va adquirir sobre la vida submarina durant la seva llarga etapa mallorquina.

Paraules clau: Pintors / paisatges submarins / espècies de peixos i d'altres animals / Anglada-Camarasa.

Resumen

¿Qué peces pintó Anglada-Camarasa?

Después de una breve alusión a los pocos artistas plásticos que pintaron o tejieron los paisajes submarinos o sus habitantes —Seligman, Matisse, Laban, Laura, etc.— y de sus obras sobre estos temas, paso a analizar las obras de temática submarina de Hermen Anglada-Camarasa, el pintor de renombre internacional que más profusamente trató el tema de los animales marinos y de su entorno subacuático. Este artista catalán pintó o dibujó sus paisajes submarinos con el realismo suficiente —y, a la vez, con una gran maestría y un enorme sentido del color— para poder reconocer a qué especies pertenecen la mayoría de los animales que los pueblan. Entre ellos hay doradas, mojarras, cabrachos, peces de San Pedro, erizos de mar comunes... El pintor representó todos estos animales con mucho rigor y con una eficacia que denota el gran conocimiento que adquirió sobre la vida submarina durante su larga etapa mallorquina.

Palabras clave: Pintores / paisajes submarinos / especies de peces y de otros animales / Anglada-Camarasa.

Abstract

Which fish did Anglada-Camarasa paint?

After a brief mention of the few visual artists who painted or weaved the submarine landscapes or its inhabitants (Seligman, Matisse, Laban, Laura, etc.) and their works on these themes, I move on to analyse the works on underwater themes by Hermen Anglada-Camarasa, the internationally renowned painter who most extensively dealt with the subject of marine animals and their underwater environment. This Catalan artist painted or drew his underwater landscapes with enough realism—and, at the same time, with great mastery and an enormous sense of colour—to be able to recognize the species to which most of the animals that inhabit them belong. These include gilt-head breams, two-banded sea breams, red scorpionfish, John Dories, purple sea urchins... The painter represented all these animals with great rigour and with an efficiency that denotes the great knowledge that he acquired about underwater life during his long Majorcan period.

Keywords: Painters / underwater landscapes / species of fish and other animals / Anglada-Camarasa.

Molt pocs pintors han pintat alguna vegada el fons del mar o, com a mínim, alguns dels seus habitants. Un d'ells és el suís-nord-americà Kurt Seligmann (1900-1962), que, segons André Breton, explorava mons submarins onírics amb la seva «escafandre de parets vibrants». Tot i això, quan vaig buscar a internet quadres d'aquest pintor amb motius submarins, o almenys subaquàtics, només en vaig trobar un parell.

Una mica més prolífic en aquest sentit subaquàtic va ser Henri Matisse, que, en l'aquarel·la *Bord de mer à Collioure*, va pintar a la superfície del mar una profusió d'unes espècies d'anguiles que bé podien ser peixos agulla (*Belone belone*) o, simplement, onades. Això últim, però, és molt improbable, ja que a primer pla hi ha un congre vermell.

D'altra banda, a *Polynésie, la mer*, Matisse pinta d'una manera molt esquemàtica peixos, estrelles de mar i algues, així com alguns ocells. Els peixos i les algues també apareixen a *Les bêtes de la mer* juntament amb una mena de cuc pelut, que recorda alguns anèl·lids poliquets (els típics cucs marins de sorra, per exemple, són poliquets), mentre que a *La Moulade*¹ podem distingir —potser amb força imaginació— uns coralls vermells, que també podrien ser tronc de romaní o d'algun altre arbust. El tema del corall vermell —o dels menys realistes coralls blau o blanc i del més exòtic corall negre— es repeteix en diversos altres llenços d'Henri Matisse, mentre que a *Étretat, la mer*, el famós pintor francès pinta les onades del mar com si fossin enormes besucs verds.

Amb colors tan vius com els de Matisse però ja als nostres dies, una sèrie d'artistes plàstics amb aficions i estils psicodèlics o «neofauvistes» han abordat el tema de la pintura subaquàtica sense necessitat de fer immersions arriscades. Els seus paisatges submarins estan creats al seu estudi, i els peixos i altres organismes aquàtics que contenen guarden una escassa relació amb la realitat. Entre aquests creadors, cal esmentar les pintores Tereza de Almeida de Giorgi i Anita Mishra i, molt especialment, l'artista tèxtil peruà Máximo Laura.

Més realista —o més fidel a la natura— és l'obra de les poques dotzenes de persones que pinten sota l'aigua, una tècnica que exigeix un gran domini de l'espàtula i, sobretot, dominar a la perfecció el busseig amb escafandre. Segons diuen, aquesta combinació curiosa d'escafandrisme i pintura la va iniciar André Laban, l'enginyer de l'equip de Jacques Cousteau, però pel que sembla no ha tingut gaires seguidors. Entre ells, cal citar el pintor subaquàtic Alfonso Cruz, nascut a Terrassa el 1958 i amb una llarga carrera artística, i, també, Olga Nikitina, pintora russa nascuda a Ucraïna que és seguidora de Laban i que actualment resideix a Egipte, a la costa del mar Roig.

Però, més enllà d'aquestes invencions o de les al·lusions més o menys esquemàtiques a les bèsties del mar, es pot dir que el pintor de renom internacional que més profusament ha tractat el tema dels animals marins i del seu entorn subaquàtic és, sens dubte, Hermen Anglada-Camarasa. Aquest artista català va pintar o dibuixar els seus paisatges submarins amb prou realisme perquè hom pugui reconèixer a quines espècies pertanyen la major part dels animals que els poblen. Així doncs, tot seguit analitzo tots aquests llenços i dibuixos —o almenys, els que em va indicar Francesc Fontbona, el gran expert en aquest pintor— per classificar, si és possible, les espècies que hi apareixen.²

¹ Als peus de la fortalesa de Cotlliure destaca un petit promontori rocós que surt de l'aigua cobert gairebé íntegrament de musclos, mol·luscs que en francès s'anomenen *moules*, fet que explica el nom d'aquest lloc ideal per al busseig. La Moulade, accessible a tothom, ofereix una diversitat excepcional. Per als excursionistes aquàtics, l'altiplà rocós poc profund permet descobrir des de la superfície estrelles i eriçons de mar, pops, bancs de diverses espècies de peixos, ocasionalment rajades i, fins i tot, cavallets de mar si es busseja a una certa profunditat. No deixa de ser curiós que Matisse, fins i tot sense haver bussejat en aquestes aigües o, en tot cas sense haver reproduït tota aquesta vida subaquàtica, reproduís la costa de La Moulade en diverses teles.

² Em referiré a les obres a l'oli a partir del catàleg raonat *Anglada-Camarasa* (Fontbona, i Miralles, 1981) i als dibuixos a partir d'*Anglada-Camarasa: dibujos, catálogo razonado* (Fontbona, i Miralles, 2006).

FIGURA 1. Hermen Anglada Camarasa, *Gruta al fons del mar*, c. 1927-28. Fontbona, i Miralles, 1981: D98.

A la part superior de *Gruta al fons del mar* (fig. 1)³ hi ha una daurada (*Sparus aurata*), a la qual segueix un altre exemplar de la mateixa espècie, que es troba una mica més avall i que està pintat amb tons més blaus. (Aquestes dues presumptes daurades les hagués pogut considerar déntols, *Dentex dentex*, però aquests últims tenen la boca una mica inclinada cap amunt, mentre que, en la daurada, la boca és horitzontal.) Sota la daurada més blava veiem una verada o variada (*Diplodus vulgaris*); sota d'ella, un tord verd (*Labrus viridis*), i sota d'ell, el que sembla un tord negre (*Labrus merula*). Sota el presumpte tord negre, a l'angle inferior esquerre, apareix un altre peix de la mateixa espècie, mentre que a la meitat dreta del quadre, els peixos arrodonits i platejats blavosos que formen un banc al centre tornen a ser verades. Finalment, a la part superior esquerra, el peix vermell que hi ha té tots els punts per ser una rascassa (*Scorpaena scrofa*), mentre que els que formen un banc a la part superior dreta podrien ser salpes (*Sarpa salpa*).

FIGURA 2. Hermen Anglada Camarasa, *Gallo de San Pedro*, [1948-50]. Fontbona, i Miralles, 1981: G1.

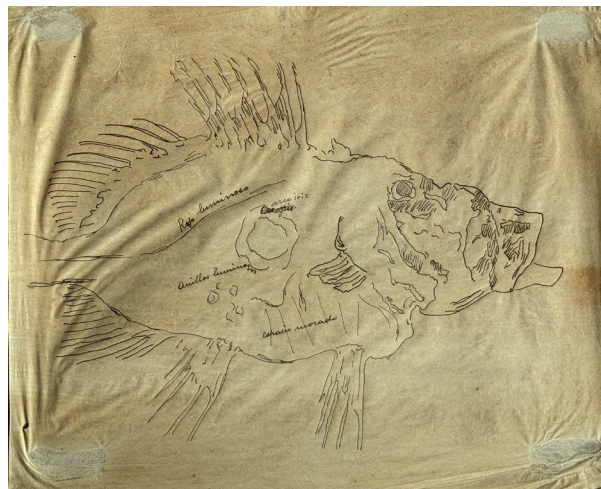

FIGURA 3. Hermen Anglada Camarasa, *Apunte de gallo de San Pedro*, c. 1929-30. Fontbona, i Miralles, 2006: D307.

³ Fontbona, i Miralles, 1981: cat. D98.

A l'oli *Gallo de San Pedro* (fig. 2)⁴ apareix el que, sens dubte, és un membre de la família Zeidae. Com que té molt poc marcada la gran mota lateral fosca envoltada de blanc just darrere de l'aleta pectoral, jo l'hagués classificat com un gall platejat (*Zenopsis conchifer*), però aquesta interpretació no té sentit, ja que Anglada-Camarasa bussejava a la Mediterrània mallorquina, on aquesta espècie brilla per la seva absència. Així, doncs, aquesta espècie és, sens dubte, un peix de Sant Pere o gall (*Zeus faber*), classificació que és corroborada en l'explicació annexa al dibuix *Apunte de gallo de San Pedro* (fig. 3),⁵ dibuixat c. 1929-1930.

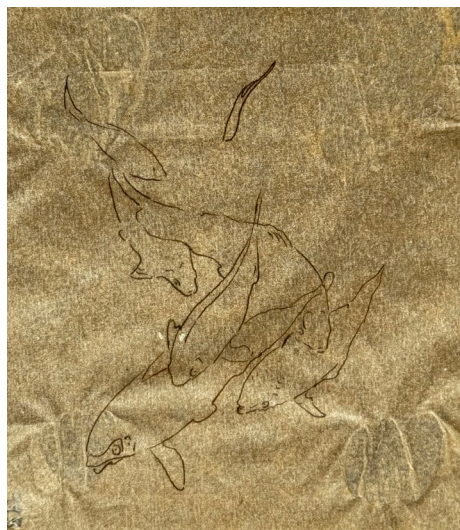

FIGURA 4. Hermen Anglada Camarasa, *Apunt de peixos al mar*, c. 1929-30. Fontbona, i Miralles, 2006: D308.

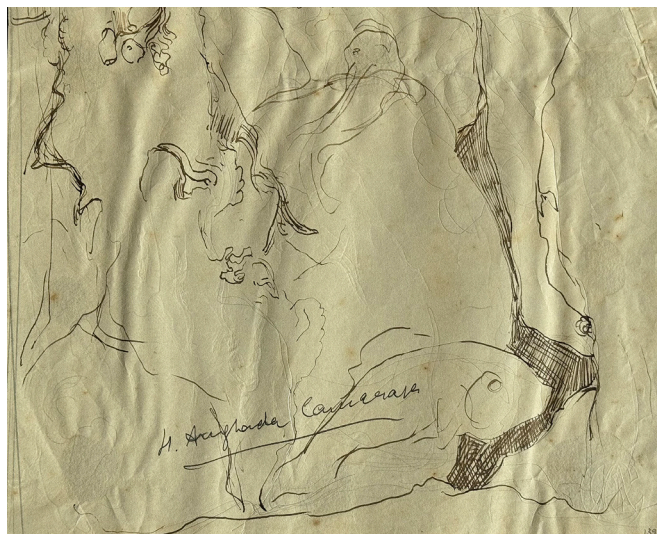

FIGURA 5. Hermen Anglada Camarasa, *Apunte de peces en el mar*, c. 1929-30. Fontbona, i Miralles, 2006: D309.

I a *Apunt de peixos al mar* (fig. 4),⁶ els peixos que hi apareixen tenen pinta de ser salpes, però aquesta classificació queda una mica desmentida pel líder del banc, que té una boca que sembla massa gran per pertànyer a aquesta espècie. Una altra interpretació és que es tracti de llisses llobarreres (*Mugil cephalus*), una altra espècie que, com la salpa, es troba gairebé sempre formant bancs, o bé, millor encara, de llisses morrudes (*Oedalechilus labeo*), espècie emparentada amb la llisa llobarrera —totes dues són mugílids—, però que es caracteritza per tenir el llavi superior molt gruixut.

Pel que fa al dibuix *Apunte de peces en el mar* (fig. 5),⁷ es distingeixen un possible mugílid a la part superior central i un possible déntol —o un altre espàrid similar— a la part inferior. Aquesta classificació, però, no pot ser més que una vaga temptativa.

Tot i els meus esforços, no aconsegueixo classificar bé el peix que domina l'oli *Fons del mar* (fig. 6),⁸ pintat c. 1927-1928. Pel gran cap i pels ulls situats molt al damunt podria tractar-se d'un mero déntol (*Epinephelus caninus*), però aquesta espècie acostuma a viure en zones molt profundes i, a més, com tots els *Epinephelus*, té la boca molt gran. Tot i això, la mida relativament petita de la boca podria atribuir-se

⁴ Fontbona, i Miralles, 1981: cat. G1.

⁵ Fontbona, i Miralles, 2006: cat. D307.

⁶ Fontbona, i Miralles, 2006: cat. D308.

⁷ Fontbona, i Miralles, 2006: cat. D309.

⁸ Fontbona, i Miralles, 1981: cat. D94.

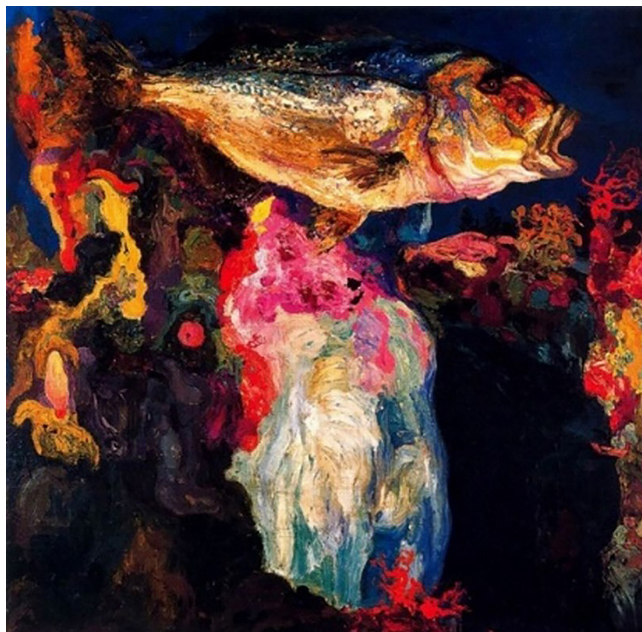

FIGURA 6. Hermen Anglada Camarasa, *Fons del mar*, c. 1927-28. Fontbona, i Miralles, 1981: D94.

a una imprecisió del pintor —que no oblidem que no pretén documentar, sinó crear—, mentre que això de la profunditat podria no ser un impediment, ja que el mero déntol s'acosta més a la costa a la primavera i, a vegades, fins i tot a l'estiu, es pot veure a mitja aigua prop de penya-segats submarins. Aquest peix poc agraciat també podria ser un dot (*Polyprion americanus*, possiblement el més lleig dels serrànids), però els adults d'aquesta espècie es troben sempre a més de quaranta metres de fondària i no és gens probable que Anglada-Camarasa baixés sovint a aquestes profunditats. D'altra banda, aquí també apareixen el que podria ser un pop (a l'esquerra, just a sota del centre) i diversos coralls vermells.

FIGURA 7. Hermen Anglada Camarasa, *Fondo marino*, c. 1927-28. Fontbona, i Miralles, 1981: D91.

En el llenç coetani *Fondo marino* (fig. 7),⁹ a més de les habituals verades i daurada (tot i tenir coloració de pagre, la silueta del gran peix de l'esquerra és molt de daurada), a la part superior dreta apareix un anfós (*Epinephelus marginatus*), que és recognoscible pel seu cos voluminós, la seva boca gran i la seva cua no bifurcada i potent.

FIGURA 8. Hermen Anglada Camarasa, *Fons submarí*, c. 1927-28. Fontbona, i Miralles, 2006: D89.

El peix del dibuix *Fons submarí* (fig. 8)¹⁰ sembla un llobarro (*Dicentrarchus labrax*), però també podria ser un reig (*Argyrosomus regius*). A favor d'aquesta darrera opció tenim la seva forma poc allargada i la seva aleta dorsal única, però dividida en dues per una profunda esquerda. En canvi, a favor del llobarro, hi ha la cua lleugera encara que netament bifurcada.

FIGURA 9. Hermen Anglada Camarasa, *Sirena*, c. 1927-28. Fontbona, i Miralles, 2006: D95.

⁹ Fontbona, i Miralles, 1981: cat. D91.

¹⁰ Fontbona, i Miralles, 2006: cat. D89.

Al llenç de la *Sirena* (fig. 9),¹¹ que va pertànyer al polític Francesc Cambó, el peix vermell de l'esquerra és, sens dubte, una rascassa, però el que passa darrere de la cabellera i els que formen banc amb ell podrien pertànyer a alguna mena de làbrid que fos social, de certa grandària i no sempre lligat al fons. Aquest làbrid podria ser el llavió (*Symphodus tinca*), que té la cua no bifurcada i el cos marcat per unes ratlles horitzontals difuses, però aquesta espècie té la boca una mica més petita i sovint una mica girada cap avall. Una vegada més, però, aquesta diferència de la mida de la boca podria atribuir-se a una imprecisió del pintor, un error perfectament excusable per a algú que no era expert —ni ho pretenia— en l'estudi dels peixos.

FIGURA 10. Hermen Anglada Camarasa, *Peixos i roques*, c. 1927-28. Fontbona, i Miralles, 1981: D100.

En l'oli *Peixos i roques* (fig. 10),¹² els exemplars de la part superior dreta semblen morrudes joves (*Diplodus puntazzo*), que són gregàries a diferència dels exemplars adults. Això no obstant, el peix de més avall, el que està una mica separat del banc, sembla més un sarg imperial (*Diplodus cervinus*), encara que aquesta espècie és bastant meridional i no havia de ser fàcil d'observar a Pollença molt abans del canvi climàtic. Els peixos de l'esquerra, per la seva banda, són altres espàrids de difícil identificació; ara bé, el que està més en primer pla, darrere del sarg imperial, es podria classificar com un besuc blanc (*Pagellus acarne*) si hom es fixa en els seus ulls grans. Una mica més avall, entre les roques, apareix una probable verada.

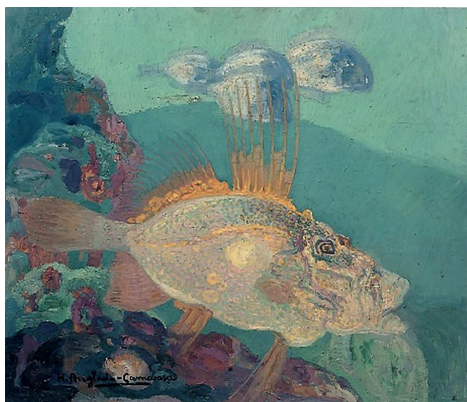

FIGURA 11. Hermen Anglada Camarasa, *Gall de Sant Pere*, c. 1929-30. Fontbona, i Miralles, 1981: D103.

FIGURA 12. Hermen Anglada Camarasa, *Peix de Sant Pere*, c. 1930. Fontbona, i Miralles, 1981: D106.

¹¹ Fontbona, i Miralles, 1981: cat. D95.

¹² Fontbona, i Miralles, 1981: cat. D100.

En la tela *Gall de Sant Pere* (fig. 11),¹³ el peix que hi ha en primer pla aquesta vegada sí que mostra a les clares la típica mota rodona darrere de l'aleta pectoral —encara que Anglada-Camarasa no n'ha pintat la part més fosca. A més d'aquesta espècie, la tela també conté uns espàrids de difícil classificació a la part superior. Pel cos oblong, comprimit i alt, i pel perfil del cap, podria tractar-se de daurades, encara que el cap fosc em desconcerta força.

En aquest altre *Peix de Sant Pere* (fig. 12),¹⁴ pintat c. 1930, a més d'aquesta recurrent espècie, en segon pla hi ha uns peixos difícils d'identificar, però al fons, a la part inferior del llenç, es poden apreciar garotes de roca (*Paracentrotus lividus*) i el que semblen pagellides (*Patella* sp.). Els dos exemplars que es veuen en segon pla també podrien ser peixos de sant Pere, ja que el que està en un pla més anterior ostenta la taca lateral negra envoltada de blanc típica d'aquesta espècie, encara que, això sí, és d'una mida descomunal.

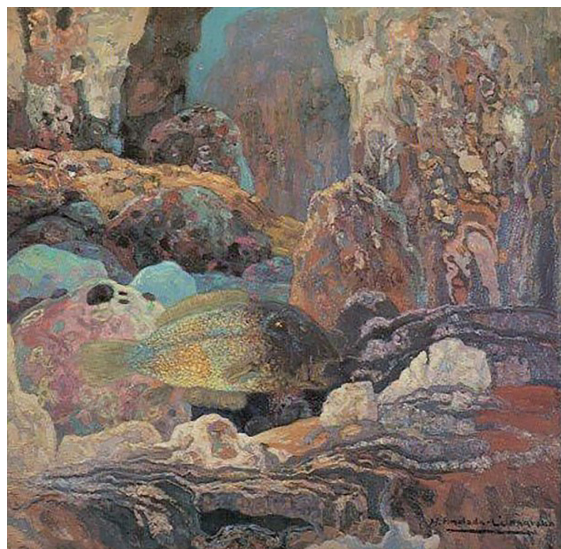

FIGURA 13. Hermen Anglada Camarasa, *Rocques al fons del mar*, [1948-52]. Fontbona, i Miralles, 1981: G5.

FIGURA 14. Hermen Anglada Camarasa, *Gruta submarina*, [1948-52]. Fontbona, i Miralles, 1981: G6.

A *Rocques al fons del mar* (fig. 13),¹⁵ un oli pintat entre el 1948 i el 1952, torna a haver-hi una presumpta daurada, també amb el cap molt fosc.

Aquestes daurades de cap fosc també apareixen a l'oli *Gruta submarina* (fig. 14),¹⁶ pintat entre 1948 i 1952, juntament amb un gran nombre de verades i, a les parets de la gruta, una profusió de garotes de roca i esponges de molt difícil classificació.

A *Fons de mar. Tords* (fig. 15),¹⁷ un altre oli del mateix moment, Anglada-Camarasa retrata el que es veu gairebé indubtablement com un llavió (el peix gran de la part inferior), un làbrid fosc de difícil identificació just a sobre seu (un tord negre potser, ja que aquesta espècie de vegades és molt fosca), i un banc de verades a la part superior. Cal tenir en compte que, alguns cops, el llavió també

¹³ Fontbona, i Miralles, 1981: cat. D103.

¹⁴ Fontbona, i Miralles, 1981: cat. D106.

¹⁵ Fontbona, i Miralles, 1981: cat. G5.

¹⁶ Fontbona, i Miralles, 1981: cat. G6.

¹⁷ Fontbona, i Miralles, 1981: cat. G7.

s'anomena *tord lloro* (de fet, és un làbrid com els tords negre i verd, els quals amb el nom genèric de *Labrus* donen nom a la família).

FIGURA 15. Hermen Anglada Camarasa, *Fons de mar. Tords*, [1948-52]. Fontbona, i Miralles, 1981: G7.

FIGURA 16. Hermen Anglada Camarasa, *Fons de mar*, c. 1927-28. Fontbona, i Miralles, 1981: D97.

Finalment, *Fons de mar* (fig. 16),¹⁸ pintat c. 1927-1928, és una obra que ja és una mica massa abstracta perquè es puguin reconèixer els peixos que hi apareixen. El que sí que es podria afirmar és que el pintor va recrear un fons coralligen o, com a mínim, l'interior d'una cova. Si es tracta d'un fons coralligen, un hàbitat marí que a Mallorca es desenvolupa sobretot entre cinquanta i cent metres de profunditat, això denotaria la bona capacitat pulmonar i el gran atreviment de què feia gala Anglada-Camarasa quan feia aquestes immersions durant les primeres dècades del segle XX.

Referències bibliogràfiques

¹⁸ Fontbona, i Miralles, 1981: cat. D97.

FONTBONA, F., i MIRALLES, F. (1981). *Anglada-Camarasa*. Barcelona: La Polígrafa.

FONTBONA, F., i MIRALLES, F. (2006). *Anglada-Camarasa: dibujos, catálogo razonado*. Barcelona: Mediterrània.